

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 14ης Σεπτεμβρίου 2017*

«Προδικαστική παραπομπή – Ανταγωνισμός – Άρθρο 102 ΣΛΕΕ – Κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως – Έννοια της “μη δίκαιης τιμής” – Τέλη που εισπράττει οργανισμός συλλογικής διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας – Σύγκριση με τις τιμές που ισχύουν σε άλλα κράτη μέλη – Επιλογή των κρατών αναφοράς – Κριτήρια εκτιμήσεως τιμών – Υπολογισμός του προστίμου»

Στην υπόθεση C-177/16,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Augstākā tiesa, Administratīvo lietu departaments (Ανώτατο Δικαστήριο, τμήμα διοικητικών διαφορών, Λεττονία) με απόφαση της 22ας Μαρτίου 2016, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 29 Μαρτίου 2016, στο πλαίσιο της δίκης

Autortiesību un komunikēšanās konsultāciju aģentūra/Latvijas Autoru apvienība

κατά

Konkurences padome,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους M. Pešič, πρόεδρο τμήματος, A. Prechal (εισηγήτρια), A. Rosas, C. Toader και E. Jarašiūnas, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Wahl

γραμματέας: X. Lopez Bancalari, διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ’ ακροατηρίου συζητήσεως της 8ης Φεβρουαρίου 2017,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Autortiesību un komunikēšanās konsultāciju aģentūra/Latvijas Autoru apvienība, εκπροσωπούμενη από τους U. Zeltiņš, S. Novicka και D. Silava-Tomsone, advokāti,
- η Λεττονική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους J. Treijs-Gigulis και I. Kalniņš καθώς και από τις G. Bambāne, I. Kucina και D. Pelše,
- η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους A. Lippstreu και T. Henze,
- η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Sampol Pucurull,

* Γλώσσα διαδικασίας: η λεττονική.

- η Ολλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις M. H. S. Gijzen και M. K. Bulterman,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον C. Vollrath καθώς και από τις I. Rubene και F. Castilla Contreras,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 6ης Απριλίου 2017,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Autortiesību un komunikēšanās konsultāciju aģentūra/Latvijas Autoru apvienība (εταιρίας διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και ενημερώσεως/λεττονικής ένωσης δημιουργών, Λεττονία) (στο εξής: ΑΚΚΑ/LAA) και του Konkurences padome (Συμβουλίου Ανταγωνισμού, Λεττονία), σχετικά με πρόστιμο που επέβαλε το Konkurences padome στην ΑΚΚΑ/LAA για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Το άρθρο 3 του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα [101 και 102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1), φέρει τον τίτλο «Σχέση μεταξύ των άρθρων [101 και 102 ΣΛΕΕ] και των εθνικών νομοθεσιών ανταγωνισμού» και ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«[...] Όταν οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών ή τα εθνικά δικαστήρια εφαρμόζουν την εθνική νομοθεσία ανταγωνισμού σε τυχόν καταχρηστική πρακτική που απαγορεύεται από το άρθρο [102 ΣΛΕΕ], εφαρμόζουν επίσης το άρθρο [102 ΣΛΕΕ].»

- 4 Το άρθρο 5 του κανονισμού αυτού, με τίτλο «Αρμοδιότητες των αρχών ανταγωνισμού των κρατών μελών», ορίζει στο πρώτο εδάφιο του:

«Οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών είναι αρμόδιες να εφαρμόζουν τα άρθρα [101 και 102 ΣΛΕΕ] σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Προς τον σκοπό αυτό, δύνανται, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν καταγγελίας, να εκδίδουν τις ακόλουθες αποφάσεις:

[...]

- για την επιβολή προστίμου, χρηματικής ποινής ή κάθε άλλης κύρωσης προβλεπόμενης από την εθνική τους νομοθεσία.

[...]»

- 5 Το άρθρο 23 του εν λόγω κανονισμού, με τίτλο «Πρόστιμα», ορίζει στις παραγράφους 2 και 3 τα εξής:
- «2. Η Επιτροπή δύναται με απόφασή της να επιβάλει σε επιχειρήσεις και ενώσεις επιχειρήσεων πρόστιμα, σε περίπτωση που αυτές, εκ προθέσεως ή εξ αμελείας:

α) διαπράττουν παράβαση των διατάξεων του άρθρου [101 ή 102 ΣΛΕΕ] [...]

[...]

Για καθεμία από τις επιχειρήσεις και ενώσεις επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην παράβαση, το πρόστιμο δεν υπερβαίνει το 10 % του συνολικού κύκλου εργασιών κατά το προηγούμενο οικονομικό έτος.

[...]

3. Ο καθορισμός του ύψους του προστίμου γίνεται με βάση τη σοβαρότητα και τη διάρκεια της παράβασης.»

Το λεττονικό δίκαιο

- 6 Το άρθρο 13 του Konkurences likums (νόμου περί ανταγωνισμού), της 4ης Οκτωβρίου 2001 (*Latvijas Vēstnesis*, 2001, αριθ. 151), έχει το ίδιο περιεχόμενο με το άρθρο 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 7 Η ΑΚΚΑ/LAA, οργανισμός συλλογικής διαχείρισης των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας επί μουσικών έργων, είναι η μόνη εξουσιοδοτημένη στη Λεττονία οντότητα να χορηγεί επ' αμοιβή άδειες για παρουσίαση στο κοινό μουσικών έργων των οποίων διαχειρίζεται τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Συλλέγει τα τέλη από τα οποία αμείβονται οι Λεττονοί κάτοχοι δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και, μέσω συμβάσεων συναπτομένων με αλλοδαπούς οργανισμούς διαχείρισης, τα τέλη από τα οποία αμείβονται οι αλλοδαποί κάτοχοι δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Μεταξύ των κατόχων αδειών της περιλαμβάνονται ιδίως εμπορικοί χώροι και κέντρα παροχής υπηρεσιών, ως χρήστες των έργων που προστατεύονται από το δικαίωμα του δημιουργού και τα συγγενικά δικαιώματα.
- 8 Με απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 2008, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού επέβαλε στην ΑΚΚΑ/LAA πρόστιμο για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως λόγω εφαρμογής υπερβολικών τιμών. Εν συνεχεία, η ΑΚΚΑ/LAA καθόρισε νέες τιμές εφαρμοστές από το 2011. Στις 31 Μαΐου 2012, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού κίνησε διαδικασία ελέγχου ως προς τις νέες τιμές.
- 9 Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού, πρώτον, συνέκρινε τις εφαρμοζόμενες στη Λεττονία τιμές για τη χρήση μουσικών έργων σε εμπορικούς χώρους και κέντρα παροχής υπηρεσιών με τις τιμές που εφαρμόζονται στη Λιθουανία και στην Εσθονία ως όμορα κράτη μέλη και γειτονικές αγορές. Το Συμβούλιο Ανταγωνισμού διαπίστωσε ότι οι εφαρμοζόμενες στη Λεττονία τιμές ήταν υψηλότερες από τις εφαρμοζόμενες στην Εσθονία και, στις περισσότερες περιπτώσεις, από τις τιμές που χρεώνονταν στη Λιθουανία. Πράγματι, ενώ, στα τρία αυτά κράτη μέλη, οι τιμές καθορίζονται σε συνάρτηση με το εμβαδόν του σχετικού εμπορικού χώρου ή κέντρου παροχής υπηρεσιών, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού επισήμανε ότι, για εμβαδόν από 81 m² έως 201-300 m², οι εφαρμοζόμενες στη Λεττονία τιμές ήταν διπλάσιες και τριπλάσιες των τιμών που εφαρμόζονται στα δύο άλλα βαλτικά κράτη.

- 10 Δεύτερον, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού, βασιζόμενο στον δείκτη ισοδυναμίας αγοραστικής δύναμης (στο εξής: δείκτης ΙΑΔ), προέβη σε σύγκριση με τα ισχύοντα σε άλλα είκοσι κράτη μέλη τέλη και διαπίστωσε συναφώς ότι οι οφειλόμενες στη Λεττονία τιμές υπερέβαιναν από 50 % έως 100 % το μέσο ύψος των τιμών που ισχύουν στα άλλα αυτά κράτη μέλη. Ειδικότερα, για τους εμπορικούς χώρους ή τα κέντρα παροχής υπηρεσιών εμβαδού από 85,5 m² έως περίπου 140 m², μόνον οι εφαρμοζόμενες στη Ρουμανία τιμές ήταν υψηλότερες.
- 11 Το Συμβούλιο Ανταγωνισμού, κρίνοντας ότι τα ισχύοντα στη Λεττονία τέλη δεν ήταν δίκαια, διότι ήταν σαφώς υψηλότερα από ό,τι στην Εσθονία και στη Λιθουανία, επέβαλε με απόφαση της 2ας Απριλίου 2013 στην ΑΚΚΑ/LAA πρόστιμο 45 645,83 λεττονικών λατς (LVL) (περίπου 32 080 ευρώ) για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως, δυνάμει του άρθρου 13, παράγραφος 1, σημείο 4, του νόμου περί ανταγωνισμού και του άρθρου 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ (στο εξής: προσβαλλόμενη απόφαση). Το Συμβούλιο Ανταγωνισμού υπολόγισε το ύψος του προστίμου αυτού βάσει του κύκλου εργασιών της ΑΚΚΑ/LAA, κρίνοντας συναφώς ότι οι αμοιβές που είχαν εισπραχθεί για τους κατόχους δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του κύκλου εργασιών του οργανισμού αυτού και πρέπει να συνυπολογισθούν.
- 12 Η ΑΚΚΑ/LAA προσέφυγε ενώπιον του Administratīvā apgabaltiesa (περιφερειακού διοικητικού δικαστηρίου, Λεττονία) ζητώντας την ακύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης και πρόεβαλε, κατ' ουσίαν, τέσσερα επιχειρήματα προς στήριξη της προσφυγής αυτής. Πρώτον, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού περιόρισε ουσιωδώς τη σύγκριση των εφαρμοζομένων στη Λεττονία τιμών με τις εφαρμοζόμενες στα όμορα κράτη τιμές, ήτοι στην Εσθονία και τη Λιθουανία, ενώ, σε σχέση με το ακαθάριστο εθνικό προϊόν καθώς και το ύψος των τιμών, η κατάσταση της Λεττονίας είναι επίσης συγκρίσιμη με την κατάσταση της Βουλγαρίας, της Ρουμανίας, της Πολωνίας και της Ουγγαρίας. Δεύτερον, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού δεν προσδιόρισε με κατανοητό τρόπο τη μέθοδο με την οποία υπολογίσθηκαν οι τιμές αναφοράς. Τρίτον, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού κακώς έκρινε ότι εναπέκειτο στην ΑΚΚΑ/LAA να δικαιολογήσει το ύψος των τιμών της. Τέταρτον, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού δεν έπρεπε να λάβει υπόψη, για τον υπολογισμό του προστίμου της ΑΚΚΑ/LAA, τα ποσά που εισπράττονται για την αμοιβή των δημιουργών, δεδομένου ότι τα ποσά αυτά δεν ανήκουν στην περιουσία του εν λόγω οργανισμού.
- 13 Με απόφαση της 9ης Φεβρουαρίου 2015, το Administratīvā apgabaltiesa (περιφερειακό διοικητικό δικαστήριο) ακύρωσε εν μέρει την προσβαλλόμενη απόφαση. Ασφαλώς, το δικαστήριο αυτό έκρινε ότι το Συμβούλιο Ανταγωνισμού ορθώς διαπίστωσε την ύπαρξη καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως εκ μέρους της ΑΚΚΑ/LAA. Ομοίως, έκρινε ότι η σύγκριση των τιμών για το ίδιο είδος παροχών μεταξύ της Λεττονίας, της Εσθονίας και της Λιθουανίας ήταν δικαιολογημένη και ότι η ΑΚΚΑ/LAA δεν εξήγησε τους λόγους για τους οποίους οι εφαρμοζόμενες στη Λεττονία τιμές ήταν ουσιωδώς υψηλότερες από τις εφαρμοζόμενες στην Εσθονία και τη Λιθουανία. Εντούτοις, το εν λόγω δικαστήριο, κρίνοντας ότι για τον υπολογισμό του προστίμου το Συμβούλιο Ανταγωνισμού έλαβε εσφαλμένως υπόψη τα ποσά που εισπράττονται για την αμοιβή των δημιουργών, επέβαλε στο Συμβούλιο Ανταγωνισμού να υπολογίσει εκ νέου το ποσό του προστίμου εντός δύο μηνών από της δημοσιεύσεως της αποφάσεώς του.
- 14 Η ΑΚΚΑ/LAA άσκησε αναίρεση ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου κατά της εν λόγω αποφάσεως, καθόσον με αυτή δεν δικαιώθηκε πλήρως. Το Συμβούλιο Ανταγωνισμού άσκησε επίσης αναίρεση κατά της εν λόγω αποφάσεως καθόσον, με την απόφαση αυτή, το Administratīvā apgabaltiesa (περιφερειακό διοικητικό δικαστήριο) ακύρωσε τις σχετικές με το επιβληθέν πρόστιμο διατάξεις της προσβαλλόμενης απόφασεως.
- 15 Κατά την ΑΚΚΑ/LAA, το Administratīvā apgabaltiesa (περιφερειακό διοικητικό δικαστήριο) δεν καθόρισε αντικειμενικά και επαληθεύσιμα κριτήρια δικαιολογούντα τη δυνατότητα συγκρίσεως των εφαρμοζομένων στη Λεττονία τιμών με τις εφαρμοζόμενες στην Εσθονία και τη Λιθουανία τιμές. Επομένως, το δικαστήριο αυτό δεν βασίσθηκε σε οικονομικά κριτήρια αλλά σε κριτήρια απότομα της κοινής στα εν λόγω κράτη εδαφικής, ιστορικής και πολιτιστικής καταστάσεως.

- 16 Ο εν λόγω οργανισμός αμφισβητεί, μεταξύ άλλων, ότι η γεωγραφική εγγύτητα των λοιπών βαλτικών κρατών μπορεί να αποτελέσει αποφασιστικό κριτήριο.
- 17 Το Συμβούλιο Ανταγωνισμού ισχυρίζεται ότι το επιβληθέν πρόστιμο συνάδει με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία. Τονίζει, ειδικότερα, ότι, στο δίκαιο του ανταγωνισμού, ως «κύκλος εργασιών» νοείται το συνολικό ποσό όλων των εσόδων που προκύπτουν από την επαγγελματική δραστηριότητα στο οποίο, εν προκειμένω, περιλαμβάνονται τα ποσά που εισπράττει η ΑΚΚΑ/LAA για την αμοιβή των δημιουργών.
- 18 Το Augstākā tiesa, Administratīvo lietu departaments (Ανώτατο Δικαστήριο, τμήμα διοικητικών υποθέσεων, Λεττονία) διερωτάται ως προς την ερμηνεία που πρέπει να δοθεί στο άρθρο 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ. Πρώτον, το δικαστήριο αυτό διερωτάται κατά πόσον οι δραστηριότητες της ΑΚΚΑ/LAA ασκούν επιρροή στο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και, επομένως, αν η υπόθεση της κύριας δίκης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της διατάξεως αυτής. Δεύτερον, το εν λόγω δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς την επιλεγείσα για τον καθορισμό του μη δίκαιου χαρακτήρα των τιμών μέθοδο. Τρίτον, έχει αμφιβολίες όσον αφορά τον υπολογισμό του προστίμου, ιδίως ως προς το κατά πόσον πρέπει να ληφθούν συναφώς υπόψη οι προοριζόμενες για τους κατόχους δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας αμοιβές.
- 19 Όσον αφορά το πρώτο σημείο, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι, με την προσβαλλόμενη απόφαση, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού επισήμανε ότι η ΑΚΚΑ/LAA είχε επίσης εισπράξει τέλη για μουσικά έργα προερχόμενα από άλλα κράτη μέλη και ότι, ως εκ τούτου, μη δίκαιες τιμές μπορούν να αποθαρρύνουν τη χρήση στη Λεττονία έργων δημιουργών άλλων κρατών μελών.
- 20 Όσον αφορά το δεύτερο σημείο, περί της επιλεγείσας για τον καθορισμό του μη δίκαιου χαρακτήρα των τιμών μεθόδου, το αιτούν δικαστήριο κρίνει, αφενός, ότι, όταν το ύψος των τιμών που ισχύουν σε κράτος μέλος είναι πολλαπλάσιο εκείνου των τιμών που εφαρμόζονται στα άλλα κράτη μέλη, όπως στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, Lucazeau κ.λπ. (110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326), το γεγονός αυτό συνιστά ένδειξη υπάρξεως καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως. Αφετέρου, παρατηρεί ότι εξακολουθεί να υφίσταται αβεβαιότητα όσον αφορά τον καθορισμό των τιμών σε καταστάσεις διαφέρουσες από την τελευταία αυτή υπόθεση.
- 21 Εν προκειμένω, τίθεται το ζήτημα κατά πόσον αρκεί η σύγκριση των εφαρμοζομένων στη Λεττονία τιμών με τις εφαρμοζόμενες στην Εσθονία και τη Λιθουανία. Τόσο περιορισμένη σύγκριση μπορεί συγχρόνως να αποβεί αντιπαραγωγική υπό την έννοια ότι οι οργανισμοί των όμορων κρατών μελών μπορεί, με κοινή συμφωνία, να αυξήσουν τις τιμές χωρίς τούτο να γίνει αντιληπτό. Σε περίπτωση κατά την οποία ο εν λόγω τρόπος συγκρίσεως δεν είναι έγκυρος, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται κατά πόσον πρέπει να συγκριθούν επίσης οι τιμές σε όλα τα κράτη μέλη, προσαρμοσμένες σύμφωνα με τον δείκτη ΙΑΔ.
- 22 Εν συνεχεία, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί ποιες είναι οι προϋποθέσεις ώστε οι τιμές να θεωρούνται «αισθητά υψηλότερες» κατά την έννοια της σκέψεως 25 της αποφάσεως της 13ης Ιουλίου 1989, Lucazeau κ.λπ. (110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326), και η ενδιαφερόμενη επιχείρηση να υποχρεούται να «δικαιολογήσει τη διαφορά, επικαλούμενη αντικειμενικές διαφορές μεταξύ της καταστάσεως του οικείου κράτους μέλους και της καταστάσεως που επικρατεί σε όλα τα άλλα κράτη μέλη», κατά την ίδια αυτή σκέψη.
- 23 Όσον αφορά το τρίτο σημείο, περί του υπολογισμού του ύψους του προστίμου, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι περίπτωση όπως αυτή της υποθέσεως της κύριας δίκης, κατά την οποία επιβλήθηκε πρόστιμο σε οργανισμό διαχειρίσεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, δεν έχει ακόμα κριθεί από το Δικαστήριο. Επομένως, χρήζει διευκρινίσεως το ζήτημα κατά πόσον πρέπει να ληφθούν υπόψη τα ποσά που εισπράττονται ως αμοιβή των κατόχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.

24 Υπό τις συνθήκες αυτές το Augstākā tiesa, Administratīvo lietu departaments (Ανώτατο Δικαστήριο, τμήμα διοικητικών υποθέσεων) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα ερωτήματα:

- «1) Εφαρμόζεται το άρθρο 102[, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α',] ΣΛΕΕ σε ένδικη διαφορά σχετική με τις χρεώσεις εθνικού οργανισμού διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, όταν ο οργανισμός αυτός εισπράττει και αμοιβές για έργα αλλοδαπών δημιουργών και οι χρεώσεις που εφαρμόζει ενδέχεται να αποτρέψουν τη χρήση των έργων αυτών στο οικείο κράτος μέλος;
- 2) Προκειμένου να καθοριστεί η έννοια των μη δίκαιων τιμών του άρθρου 102 [, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α',] ΣΛΕΕ στο πεδίο της διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων, είναι αναγκαίο και επαρκεί –και σε ποιες περιπτώσεις– να γίνεται σύγκριση μεταξύ των τιμών (χρεώσεων) της οικείας αγοράς και των τιμών (χρεώσεων) των όμορων αυτής αγορών;
- 3) Προκειμένου να καθοριστεί η έννοια των μη δίκαιων τιμών του άρθρου 102[, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α',] ΣΛΕΕ στο πεδίο της διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων, είναι αναγκαίο και επαρκεί να χρησιμοποιείται ο δείκτης [ΙΑΔ] όπως προκύπτει από το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν;
- 4) Πρέπει η σύγκριση των χρεώσεων να γίνεται ως προς κάθε διαφορετική κατηγορία χρεώσεων ή σε σχέση με το μέσο επίπεδο των χρεώσεων;
- 5) Πότε πρέπει να θεωρείται αισθητή η διαφορά στις χρεώσεις που εξετάζονται υπό το πρίσμα της έννοιας των μη δίκαιων τιμών του άρθρου 102[, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α',] ΣΛΕΕ, με αποτέλεσμα να εναπόκειται στον οικονομικό φορέα με δεσπόζουσα θέση να αποδείξει ότι οι χρεώσεις του είναι δίκαιες;
- 6) Τι πληροφορίες μπορεί εύλογα να αναμένονται από τον οικονομικό φορέα προς απόδειξη του δίκαιου χαρακτήρα των χρεώσεων που αφορούν έργα προστατευόμενα από δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 102[, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α',] ΣΛΕΕ, εφόσον το κόστος παραγωγής των έργων αυτών δεν μπορεί να υπολογισθεί όπως στην περίπτωση αγαθών υλικής φύσεως; Πρέπει να λαμβάνονται αποκλειστικά υπόψη οι διοικητικές δαπάνες του οργανισμού διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας;
- 7) Πρέπει, σε περίπτωση παραβίασης του δικαίου του ανταγωνισμού, για τον καθορισμό προστίμου να εξαιρούνται από τον κύκλο εργασιών ενός οργανισμού διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας οι αμοιβές που ο εν λόγω οικονομικός φορέας καταβάλλει στους δημιουργούς;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου ερωτήματος

25 Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί κατά πόσον το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών μπορεί να επηρεάζεται από το ύψος των τιμών που καθορίζει οργανισμός διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, όπως η ΑΚΚΑ/LAA, με αποτέλεσμα να έχει εφαρμογή το άρθρο 102 ΣΛΕΕ.

26 Συναφώς, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η ερμηνεία και η εφαρμογή της σχετικής με τις συνέπειες για το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών προϋποθέσεως, την οποία προβλέπουν τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ, πρέπει να στηρίζονται στον σκοπό της προϋποθέσεως αυτής, ήτοι τον καθορισμό του τομέα του δικαίου της Ένωσης, σε θέματα ρυθμίσεως του ανταγωνισμού, σε σχέση με τον τομέα των

κρατών μελών. Ως εκ τούτου, εμπίπτει στον τομέα του δικαίου της Ένωσης κάθε σύμπραξη και κάθε πρακτική δυνάμενη να διακυβεύσει το ελεύθερο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, υπονομεύοντας την υλοποίηση των στόχων περί πραγματοποίησης ενιαίας αγοράς μεταξύ κρατών μελών, ιδίως μέσω της στεγανοποίησης των εθνικών αγορών ή της τροποποίησης της διαρθρώσεως του ανταγωνισμού εντός της κοινής αγοράς (απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2007, Dalmine κατά Επιτροπής, C-407/04 P, EU:C:2007:53, σκέψη 89 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

- 27 Για να μπορεί μια απόφαση, συμφωνία ή πρακτική να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, πρέπει, βάσει ενός συνόλου νομικών ή πραγματικών στοιχείων, να πιθανολογείται επαρκώς ότι μπορεί να ασκήσει επιρροή, άμεση ή έμμεση, πραγματική ή δυνητική, στο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, τούτο δε κατά τρόπο δυνάμενο να εμποδίσει την υλοποίηση της ενιαίας αγοράς μεταξύ κρατών μελών. Επιπλέον, πρέπει η επιρροή αυτή να μην είναι ασήμαντη (απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2007, Dalmine κατά Επιτροπής, C-407/04 P, EU:C:2007:53, σκέψη 90 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 28 Το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει σιωπηρώς ότι οι τιμές που εφαρμόζει οργανισμός διαχείρισεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ο οποίος έχει μονοπώλιο μπορούν να επηρεάσουν το διασυνοριακό εμπόριο, με αποτέλεσμα το άρθρο 102 ΣΛΕΕ να έχει εφαρμογή στην κατάσταση αυτή (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 1989, Tournier, 395/87, EU:C:1989:319, της 13ης Ιουλίου 1989, Lucazeau κ.λπ., 110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326, καθώς και της 27ης Φεβρουαρίου 2014, OSA, C-351/12, EU:C:2014:110).
- 29 Πράγματι, το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών μπορεί να επηρεαστεί από τις πρακτικές τιμών οργανισμού διαχείρισεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, όπως η ΑΚΚΑ/LAA, η οποία έχει μονοπώλιο στο κράτος μέλος της και διαχειρίζεται στο κράτος αυτό, μαζί με τα πνευματικά δικαιώματα των Λεττονών δημιουργών, και τα πνευματικά δικαιώματα αλλοδαπών δημιουργών.
- 30 Συνεπώς, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών μπορεί να επηρεαστεί από το ύψος των τελών που καθορίζει οργανισμός διαχείρισεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ο οποίος έχει μονοπώλιο και διαχειρίζεται επίσης τα πνευματικά δικαιώματα αλλοδαπών δημιουργών, και επομένως έχει εφαρμογή το άρθρο 102 ΣΛΕΕ.

Επί του δευτέρου, του τρίτου και του τετάρτου ερωτήματος

- 31 Με το δεύτερο, το τρίτο και το τέταρτο ερώτημά του, τα οποία πρέπει να συνεξετασθούν, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί, αφενός, αν, για να εξετασθεί κατά πόσον οργανισμός διαχείρισεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας εφαρμόζει μη δίκαιες τιμές κατά την έννοια του άρθρου 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ, αρκεί η σύγκριση των τιμών του με τις εφαρμοζόμενες στα γειτονικά κράτη τιμές καθώς και με τις εφαρμοζόμενες σε άλλα κράτη μέλη, διορθωμένες με βάση τον δείκτη ΙΑΔ, και, αφετέρου, αν η σύγκριση αυτή πρέπει να πραγματοποιείται σε σχέση με κάθε κατηγορία χρηστών ή σε σχέση με το μέσο ύψος τιμών.
- 32 Υπενθυμίζεται, εξ αρχής, ότι η έννοια της «επιχειρήσεως» του άρθρου 102 ΣΛΕΕ περιλαμβάνει κάθε οντότητα που ασκεί οικονομική δραστηριότητα ανεξαρτήτως της νομικής μορφής της και του τρόπου χρηματοδότησής της (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 1ης Ιουλίου 2008, ΜΟΤΟΕ, C-49/07, EU:C:2008:376, σκέψεις 20 και 21 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 33 Συνιστά οικονομική δραστηριότητα κάθε δραστηριότητα που συνίσταται στην προσφορά αγαθών ή υπηρεσιών σε συγκεκριμένη αγορά (απόφαση της 1ης Ιουλίου 2008, ΜΟΤΟΕ, C-49/07, EU:C:2008:376, σκέψη 22 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Εν προκειμένω, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι δεν αμφισβητείται ότι η δραστηριότητα της ΑΚΚΑ/LAA, η οποία συνίσταται στη συλλογή των τελών από τα οποία αμείβονται οι δημιουργοί των μουσικών έργων, είναι υπηρεσία.

- 34 Εξάλλου, οργανισμός όπως η ΑΚΚΑ/LAA, η οποία έχει στο έδαφος ενός κράτους μέλους μονοπώλιο για την παροχή τέτοιας υπηρεσίας, κατέχει δεσπόζουσα θέση σε σημαντικό τμήμα της εσωτερικής αγοράς κατά την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ (βλ., συναφώς, απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2014, OSA, C-351/12, EU:C:2014:110, σκέψη 86 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 35 Η καταχρηστική όμως εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσεως κατά το άρθρο αυτό μπορεί να συνίσταται, στην πράξη, σε χρέωση υπερβολικής τιμής, δυσανάλογης προς την οικονομική αξία της προσφερόμενης παροχής (βλ., συναφώς, απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2008, Kanal 5 και TV 4, C-52/07, EU:C:2008:703, σκέψη 28 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 36 Συναφώς, πρέπει λοιπόν να εκτιμηθεί αν υφίσταται υπερβολική δυσαναλογία μεταξύ του πράγματι επιβληθέντος κόστους και της τιμής που πράγματι ζητήθηκε και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, να εξετασθεί αν επιβλήθηκε μη δίκαιη τιμή, είτε κατ' απόλυτη έννοια είτε σε σύγκριση με τα ανταγωνιστικά προϊόντα (απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 1978, United Brands και United Brands Continental κατά Επιτροπής, 27/76, EU:C:1978:22, σκέψη 252).
- 37 Εντούτοις, όπως επισήμανε κατ' ουσίαν ο γενικός εισαγγελέας, μεταξύ άλλων, στο σημείο 36 των προτάσεών του, και όπως επίσης αναγνώρισε το Δικαστήριο (βλ., συναφώς, απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 1978, United Brands και United Brands Continentaal κατά Επιτροπής, 27/76, EU:C:1978:22, σκέψη 253), υφίστανται άλλες μέθοδοι βάσει των οποίων μπορεί να καθοριστεί ο τυχόν υπερβολικός χαρακτήρας μιας τιμής.
- 38 Επομένως, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, μέθοδος βασιζόμενη σε σύγκριση των εφαρμοζομένων στο οικείο κράτος μέλος τιμών με τις εφαρμοζόμενες σε άλλα κράτη μέλη τιμές πρέπει να θεωρηθεί έγκυρη. Πράγματι, από τη νομολογία αυτή προκύπτει ότι, όταν μια επιχείρηση κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιβάλλει, για τις υπηρεσίες που παρέχει, τιμές αισθητά υψηλότερες από αυτές που εφαρμόζονται σε άλλα κράτη μέλη και όταν η σύγκριση του ύψους των τιμών έχει πραγματοποιηθεί επί ομοιόμορφης βάσεως, η διαφορά αυτή πρέπει να θεωρηθεί ένδειξη καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως (αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 1989, Tournier, 395/87, EU:C:1989:319, σκέψη 38, καθώς και της 13ης Ιουλίου 1989, Lucazeau κ.λπ., 110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326, σκέψη 25).
- 39 Πάντως, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι, στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι παρατεθείσες στην προηγούμενη σκέψη αποφάσεις, οι τιμές τις οποίες χρέωνε οργανισμός διαχειρίσεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας κράτους μέλους συγκρίθηκαν με τις τιμές που ίσχυαν σε όλα τα άλλα τότε υφιστάμενα κράτη μέλη, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν σύγκριση όπως αυτή την οποία πραγματοποίησε το Συμβούλιο Ανταγωνισμού στην υπόθεση της κύριας δίκης μεταξύ των τιμών που εφαρμόζει η ΑΚΚΑ/LAA στη Λεττονία και αυτών που χρεώνονται στη Λιθουανία και στην Εσθονία, ενισχυθείσα από σύγκριση με τις τιμές που χρεώνονται σε άλλα κράτη μέλη, διορθωμένες με βάση τον δείκτη ΙΑΔ, είναι αρκούκτως αντιπροσωπευτική.
- 40 Συναφώς, παρατηρείται κατ' αρχάς ότι η σύγκριση δεν μπορεί να θεωρηθεί μη επαρκώς αντιπροσωπευτική λόγω του γεγονότος και μόνον ότι αφορά περιορισμένο αριθμό κρατών μελών.
- 41 Αντιθέτως, η σύγκριση αυτή μπορεί να αποβεί λυσιτελής, υπό την προϋπόθεση, όπως τόνισε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 61 των προτάσεών του, ότι τα κράτη μέλη αναφοράς επιλέγονται με αντικειμενικά, πρόσφορα και επαληθεύσιμα κριτήρια. Επομένως, δεν υπάρχει ένας ελάχιστος αριθμός των προς σύγκριση αγορών και η επιλογή πρόσφορων ανάλογων αγορών εξαρτάται από τις ιδιαίτερες περιστάσεις κάθε περιπτώσεως.
- 42 Στα κριτήρια αυτά μπορούν να περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, οι καταναλωτικές συνήθειες και άλλα οικονομικά ή κοινωνικο-πολιτιστικά στοιχεία, όπως το ακαθάριστο εθνικό προϊόν ανά κάτοικο και η πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει τη λυσιτέλεια των εφαρμοσθέντων στην υπόθεση της κύριας δίκης κριτηρίων, βάσει όλων των περιστάσεων της υποθέσεως.

- 43 Η σύγκριση των τιμών που χρεώνει ο οργανισμός διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας της υποθέσεως της κύριας δίκης με τις τιμές που χρεώνουν οργανισμοί εγκατεστημένοι στα άλλα είκοσι κράτη μέλη εκτός της Εσθονίας και της Λιθουανίας μπορεί να λειτουργήσει ως επαλήθευση των αποτελεσμάτων που έχουν ήδη προκύψει από σύγκριση περιλαμβάνουσα μικρότερο αριθμό κρατών μελών.
- 44 Εν συνεχεία, υπενθυμίζεται ότι σύγκριση των εφαρμοζόμενων στο οικείο κράτος μέλος τιμών και των τιμών που εφαρμόζονται σε άλλα κράτη μέλη πρέπει να πραγματοποιείται επί ομοιόμορφης βάσεως (αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 1989, *Tournier*, 395/87, EU:C:1989:319, σκέψη 38, καθώς και της 13ης Ιουλίου 1989, *Lucazeau* κ.λπ., 110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326, σκέψη 25).
- 45 Εν προκειμένω, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει αν, στα επιλεγέντα κράτη αναφοράς, η μέθοδος υπολογισμού των τιμών, βάσει του εμβαδού του σχετικού εμπορικού χώρου ή κέντρου παροχής υπηρεσιών, είναι ανάλογη με την εφαρμοζόμενη στη Λεττονία μέθοδο υπολογισμού. Εάν προκύψει ότι πρόκειται περί αυτού, το αιτούν δικαστήριο μπορεί να κρίνει ότι η βάση συγκρίσεως ήταν ομοιόμορφη, υπό την προϋπόθεση ότι ο δείκτης ΙΑΔ είχε ενσωματωθεί στη σύγκριση με τις τιμές στα κράτη μέλη στα οποία οι οικονομικές συνθήκες δεν είναι παρεμφερείς με τις υφιστάμενες στη Λεττονία.
- 46 Επί του τελευταίου αυτού σημείου, διαπιστώνεται, όπως επισήμανε και ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 85 των προτάσεων του, ότι υφίστανται γενικώς σημαντικές διαφορές τιμών μεταξύ κρατών μελών για τις ίδιες υπηρεσίες και οι αποκλίσεις αυτές συνδέονται στενώς με τη διαφορετική αγοραστική δύναμη των πολιτών, η οποία αποτυπώνεται στον δείκτη ΙΑΔ. Η ικανότητα των εχόντων την εκμετάλλευση εμπορικών χώρων ή κέντρων παροχής υπηρεσιών να πληρώνουν για τις υπηρεσίες του οργανισμού διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας επηρεάζεται από το βιοτικό επίπεδο και την αγοραστική δύναμη. Επομένως, όσον αφορά την τιμή για παροχή όμοιας υπηρεσίας, η σύγκριση των τιμών που ισχύουν σε πολλά κράτη μέλη με διαφορετικό βιοτικό επίπεδο συνεπάγεται κατ' ανάγκην τον συνυπολογισμό του δείκτη ΙΑΔ.
- 47 Τέλος, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται κατά πόσον πρέπει να συγκριθούν οι διάφορες κατηγορίες χρηστών ή, αντιθέτως, η μέση τιμή που χρεώνεται σε όλες τις κατηγορίες.
- 48 Όπως επιβεβαιώθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, οι όροι «κατηγορίες χρηστών» αφορούν τους εμπορικούς χώρους και τα κέντρα παροχής υπηρεσιών ορισμένου εμβαδού. Συναφώς, από τα στοιχεία της δικογραφίας που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο και από τις αγορεύσεις κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση προκύπτει ότι μπορεί να διαπιστωθεί απόκλιση τιμής, μεταξύ άλλων, εντός της ίδιας κατηγορίας.
- 49 Στην οικεία αρχή ανταγωνισμού εναπόκειται να πραγματοποιήσει τη σύγκριση και να καθορίσει το πλαίσιο της, διευκρινιζόμενου ότι η αρχή αυτή έχει ορισμένο περιθώριο ελιγμών και ότι δεν υφίσταται μία μοναδική κατάλληλη μέθοδος. Επί παραδείγματι, παρατηρείται ότι, στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 1989, *Tournier* (395/87, EU:C:1989:319), και της 13ης Ιουλίου 1989, *Lucazeau* κ.λπ. (110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326), η σύγκριση αφορούσε τα τέλη που εισπράττονταν σε διάφορα κράτη μέλη από ορισμένο είδος ντισκοτέκ με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μεταξύ των οποίων συγκαταλεγόταν το εμβαδόν.
- 50 Επομένως, η σύγκριση μπορεί να γίνει σε μία ή πλείονες κατηγορίες χρηστών εάν υφίστανται ενδείξεις ότι ο τυχόν υπερβολικός χαρακτήρας των τελών αφορά τις εν λόγω κατηγορίες, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.
- 51 Λαμβανομένων υπόψη όλων των προεκτεθέντων, στο δεύτερο, το τρίτο και το τέταρτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, για να εξετασθεί αν οργανισμός διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας εφαρμόζει μη δίκαιες τιμές κατά την έννοια του άρθρου 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ, είναι θεμιτό να γίνει σύγκριση των τιμών του με τις εφαρμοζόμενες στα γειτονικά

κράτη τιμές καθώς και με αυτές που εφαρμόζονται σε άλλα κράτη μέλη, διορθωμένες με βάση τον δείκτη ΙΑΔ, υπό την προϋπόθεση ότι τα κράτη αναφοράς επελέγησαν σύμφωνα με αντικειμενικά, πρόσφορα και επαληθεύσιμα κριτήρια και ότι η βάση των πραγματοποιηθεισών συγκρίσεων είναι ομοιόμορφη. Μπορεί να γίνει σύγκριση των τιμών που χρεώνονται σε μία ή περισσότερες συγκεκριμένες κατηγορίες χρηστών εάν υφίστανται ενδείξεις ότι ο υπερβολικός χαρακτήρας των τελών αφορά τις κατηγορίες αυτές.

Επί του πέμπτου και του έκτου ερωτήματος

- 52 Με το πέμπτο και το έκτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί, αφενός, από ποιο κατώτατο όριο η απόκλιση μεταξύ των συγκρινόμενων τιμών πρέπει να θεωρηθεί αισθητή και, κατά συνέπεια, συνιστά ένδειξη καταχρήσεως δεσπίζουσας θέσεως και, αφετέρου, ποια αποδεικτικά στοιχεία πρέπει να προσκομίσει ο οργανισμός διαχείρισεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για να αντικρούσει τον υπερβολικό χαρακτήρα των τιμών.
- 53 Υπενθυμίζεται κατ' αρχάς ότι, όταν μια επιχείρηση κατέχουσα δεσπίζουσα θέση επιβάλλει, για τις υπηρεσίες που παρέχει, τιμές αισθητά υψηλότερες από αυτές που εφαρμόζονται σε άλλα κράτη μέλη, η διαφορά αυτή πρέπει να θεωρηθεί ένδειξη καταχρήσεως δεσπίζουσας θέσεως (αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 1989, *Tournier*, 395/87, EU:C:1989:319, σκέψη 38, καθώς και της 13ης Ιουλίου 1989, *Lucazeau* κ.λπ., 110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326, σκέψη 25).
- 54 Εν προκειμένω όμως, όπως αναφέρει το αιτούν δικαστήριο, η απόκλιση που υφίσταται μεταξύ των τιμών που χρεώνονται στη Λεττονία και αυτών που χρεώνονται στα λοιπά κράτη μέλη αναφοράς είναι μικρότερη από τις αποκλίσεις που είχαν διαπιστωθεί μεταξύ των τελών ορισμένων κρατών μελών στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 1989, *Tournier* (395/87, EU:C:1989:319), καθώς και της 13ης Ιουλίου 1989, *Lucazeau* κ.λπ. (110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326). Συναφώς, το δικαστήριο αυτό παρατηρεί ότι, σύμφωνα με τις διαπιστώσεις του Συμβουλίου Ανταγωνισμού, για εμβαδόν από 81 m² έως 201-300 m², οι τιμές στη Λεττονία ήταν τουλάχιστον διπλάσιες από τις εφαρμοζόμενες στην Εσθονία και τη Λιθουανία τιμές. Όσον αφορά τη σύγκριση που πραγματοποιήθηκε με τις τιμές που εφαρμόζονται στα άλλα κράτη μέλη που αναφέρονται στη σκέψη 43 της παρούσας αποφάσεως, το εν λόγω δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι εφαρμοζόμενες στη Λεττονία τιμές υπερέβαιναν κατά 50 % έως 100 % το μέσο ύψος τιμών της Ένωσης, διευκρινιζόμενου μάλιστα ότι, όσον αφορά τα τέλη που οφείλονται για τους χώρους εμβαδού από 85,5 m² έως περίπου 140 m², μόνον οι τιμές που χρεώνονται στη Ρουμανία ήταν υψηλότερες από τα ισχύοντα στη Λεττονία τέλη.
- 55 Εντούτοις, από τις αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 1989, *Tournier* (395/87, EU:C:1989:319), καθώς και της 13ης Ιουλίου 1989, *Lucazeau* κ.λπ. (110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326), δεν συνάγεται ότι αποκλίσεις όπως οι διαπιστωθείσες στην υπόθεση της κύριας δίκης ουδέποτε μπορούν να χαρακτηρισθούν «αισθητές». Πράγματι, δεν υφίσταται ελάχιστο κατώτατο όριο από το οποίο μια τιμή μπορεί να χαρακτηριστεί «αισθητά υψηλότερη», δεδομένου ότι οι ιδιαίτερες περιστάσεις κάθε περιπτώσεως είναι συναφώς αποφασιστικής σημασίας. Επομένως, απόκλιση μεταξύ των τελών μπορεί να χαρακτηριστεί «αισθητή» αν είναι σημαντική και σταθερή υπό το πρίσμα των πραγματικών περιστατικών, όσον αφορά ιδίως την επίμαχη αγορά, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξετάσει.
- 56 Τονίζεται συναφώς ότι, όπως παρατήρησε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 107 των προτάσεών του, η απόκλιση πρέπει να είναι αρκούντως σημαντική ώστε οι σχετικές τιμές να μπορούν να χαρακτηρισθούν «καταχρηστικές». Εξάλλου, η απόκλιση αυτή πρέπει να είναι σταθερή για ορισμένο χρονικό διάστημα και όχι προσωρινή ή περιστασιακή.

- 57 Εν συνεχεία, επισημαίνεται ότι τα στοιχεία αυτά συνιστούν απλώς ενδείξεις καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως. Ο οργανισμός διαχείρισε δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας έχει τη δυνατότητα να δικαιολογήσει την απόκλιση βάσει αντικειμενικών διαφορών μεταξύ της καταστάσεως του οικείου κράτους μέλους και της καταστάσεως που επικρατεί σε άλλα κράτη μέλη που έχουν περιληφθεί στη σύγκριση (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 1989, Tournier, 395/87, EU:C:1989:319, σκέψη 38, καθώς και της 13ης Ιουλίου 1989, Lucazeau κ.λπ., 110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326, σκέψη 25).
- 58 Για να δικαιολογηθεί η διαφορά αυτή, μπορούν να ληφθούν υπόψη ορισμένα στοιχεία, όπως η υφιστάμενη σχέση μεταξύ του ύψους του τέλους και του πράγματι καταβληθέντος στους κατόχους των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ποσού. Πράγματι, όταν το ποσοστό του προϊόντος των τελών που αντιστοιχεί σε έξοδα εισπράξεως, διοικήσεως και επιμερισμού, και όχι σε καταβολές προς τους κατόχους των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, είναι σημαντικά υψηλότερο, δεν αποκλείεται η έλλειψη ανταγωνισμού στην οικεία αγορά να επιτρέπει ακριβώς να εξηγηθεί το κόστος της διοικητικής μηχανής και, επομένως, το υψηλό ποσοστό των τελών (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 1989, Tournier, 395/87, EU:C:1989:319, σκέψη 42, καθώς και της 13ης Ιουλίου 1989, Lucazeau κ.λπ., 110/88, 241/88 και 242/88, EU:C:1989:326, σκέψη 29).
- 59 Εν προκειμένω, η ΑΚΚΑ/LAA προέβαλε, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ότι το ποσοστό των εξόδων εισπράξεως, διοικήσεως και επιμερισμού δεν υπερβαίνει το 20% του συνολικού εισπραττομένου ποσού. Αν πρόκειται περί αυτού, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, τα ως άνω έξοδα δεν φαίνονται εκ πρώτης όψεως δυσανάλογα σε σχέση με τα ποσά που καταβάλλονται στους κατόχους των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και, κατά συνέπεια, δεν αποδεικνύουν αναποτελεσματική διαχείριση. Εξάλλου, το γεγονός ότι τα έξοδα αυτά είναι υψηλότερα από τα έξοδα στα κράτη μέλη αναφοράς μπορεί να εξηγηθεί από την ύπαρξη αντικειμενικών στοιχείων που επηρεάζουν το κόστος αυτό, όπως ειδική ρύθμιση επιβραδύνουσα τη λειτουργία της διοικητικής μηχανής ή άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σχετικής αγοράς.
- 60 Αντιθέτως, εάν προκύψει ότι οι αμοιβές τις οποίες καταβάλλει η ΑΚΚΑ/LAA στους κατόχους των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι υψηλότερες από τις καταβαλλόμενες στα κράτη αναφοράς και ότι η απόκλιση αυτή μπορεί να θεωρηθεί αισθητή, εναπόκειται στην ΑΚΚΑ/LAA να δικαιολογήσει το στοιχείο αυτό. Η δικαιολόγηση μπορεί να έγκειται στην ύπαρξη εθνικής νομοθεσίας περί δίκαιης αμοιβής, διαφέρουσας από τη νομοθεσία των λοιπών κρατών μελών, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.
- 61 Επομένως, στο πέμπτο και το έκτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η απόκλιση μεταξύ των συγκρινόμενων τιμών πρέπει να θεωρηθεί αισθητή αν είναι σημαντική και σταθερή. Η απόκλιση αυτή συνιστά ένδειξη καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως και εναπόκειται στον οργανισμό διαχείρισεως των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας με δεσπόζουσα θέση να αποδείξει ότι οι τιμές του είναι δίκαιες βάσει αντικειμενικών στοιχείων που επηρεάζουν τα έξοδα διαχείρισεως ή τις αμοιβές των κατόχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.

Επί του εβδόμου ερωτήματος

- 62 Με το έβδομο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν, σε περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί η παράβαση την οποία αφορά το άρθρο 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ, οι αμοιβές που προορίζονται για τους κατόχους των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας πρέπει να περιληφθούν, για τον καθορισμό του ποσού του προστίμου, στον κύκλο εργασιών του οικείου οργανισμού διαχείρισεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.
- 63 Από το άρθρο 5 του κανονισμού 1/2003 προκύπτει ότι οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών μπορούν, στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, να επιβάλλουν πρόστιμα, χρηματικές ποινές ή κάθε άλλη κύρωση προβλεπόμενη από την εθνική τους νομοθεσία.

- 64 Συναφώς, προς τον σκοπό αποτελεσματικής εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ πρέπει να δίδεται ιδιαίτερη προσοχή στην ομοιόμορφη εφαρμογή του εντός της Ένωσης. Επομένως, καίτοι το άρθρο 23, παράγραφος 2, του κανονισμού 1/2003, το οποίο εφαρμόζεται στα πρόστιμα που επιβάλλει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε περίπτωση παραβάσεων των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, δεν δεσμεύει τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού, εντούτοις, όταν οι αρχές αυτές εξετάζουν τον κύκλο εργασιών επιχείρησης για τον καθορισμό του μέγιστου ποσού του προστίμου που θα επιβληθεί στην επιχείρηση αυτή λόγω παραβάσεως του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, είναι θεμιτό να υιοθετούν προσέγγιση συνάδουσα με την ερμηνεία της κατά το εν λόγω άρθρο 23 έννοιας του «κύκλου εργασιών».
- 65 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η έννοια αυτή αφορά την αξία των πωλήσεων αγαθών ή την παροχή υπηρεσιών που πραγματοποίησε η οικεία επιχείρηση, η οποία αντικατοπτρίζει την πραγματική οικονομική κατάσταση της επιχείρησης (βλ., συναφώς, απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2016, Pilkington Group κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-101/15 P, EU:C:2016:631, σκέψεις 16 έως 18 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 66 Εν προκειμένω, όπως εκτέθηκε στη σκέψη 33 της παρούσας αποφάσεως, οι παρεχόμενες από την ΑΚΚΑ/LAA υπηρεσίες συνίστανται στη συλλογή των τελών από τα οποία αμείβονται οι δημιουργοί μουσικών έργων. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξετάσει, σε σχέση με το σύνολο των κρίσιμων περιστάσεων της υποθέσεως της κύριας δίκης, αν το μέρος των τελών αυτών που αντιστοιχεί στις καταβαλλόμενες στους δημιουργούς αμοιβές περιλαμβάνεται στην αξία των παρεχομένων από την ΑΚΚΑ/LAA υπηρεσιών.
- 67 Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο μπορεί να λάβει μεταξύ άλλων υπόψη τους νομικούς και οικονομικούς δεσμούς που υφίστανται, βάσει του εθνικού δικαίου, μεταξύ της ΑΚΚΑ/LAA, ως ενδιαμέσου, και των κατόχων των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, για να καθορίσει αν αποτελούν οικονομική οντότητα. Αν πρόκειται περί αυτού, το μέρος που αντιστοιχεί στις αμοιβές που προορίζονται για τους εν λόγω κατόχους μπορεί να θεωρηθεί μέρος της αξίας της παρεχόμενης από την ΑΚΚΑ/LAA υπηρεσίας.
- 68 Περαιτέρω, παρατηρείται ότι, όταν εθνική αρχή ανταγωνισμού επιβάλλει πρόστιμο, το πρόστιμο αυτό, όπως κάθε άλλη κύρωση επιβαλλόμενη από τις εθνικές αρχές λόγω παραβάσεως του δικαίου της Ένωσης, πρέπει να είναι αποτελεσματικό, αναλογικό και αποτρεπτικό (βλ., συναφώς, απόφαση της 8ης Ιουλίου 1999, Nunes και de Matos, C-186/98, EU:C:1999:376, σκέψη 10 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 69 Συναφώς, για να καθορισθεί το τελικό ποσό του προστίμου, είναι επίσης σημαντικό να ληφθεί υπόψη ότι το Συμβούλιο Ανταγωνισμού είχε ήδη επιβάλει ένα πρώτο πρόστιμο στην ΑΚΚΑ/LAA κατά τη διάρκεια του 2008 διότι εφάρμοζε μη δίκαιες τιμές και ότι, κατά τη διάρκεια του 2013, κατόπιν νέας έρευνας, επιβλήθηκε στην ΑΚΚΑ/LAA δεύτερο πρόστιμο με την προσβαλλόμενη απόφαση, λόγω παραβάσεως του άρθρου 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ.
- 70 Ως εκ τούτου, πρέπει να ληφθεί υπόψη η συνολική διάρκεια της παραβάσεως, ο επαναληπτικός χαρακτήρας της καθώς και το κατά πόσον το πρώτο πρόστιμο ήταν αρκούντως αποτρεπτικό, προκειμένου να διασφαλισθεί ο αποτελεσματικός, αναλογικός και αποτρεπτικός χαρακτήρας της επιβαλλομένης κυρώσεως, όπως αναφέρεται στη σκέψη 68 της αποφάσεως αυτής.
- 71 Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, στο έβδομο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, σε περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί η παράβαση την οποία αφορά το άρθρο 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ, οι αμοιβές που προορίζονται για τους κατόχους των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας πρέπει να περιληφθούν στον κύκλο εργασιών του οικείου οργανισμού διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για τον καθορισμό του ποσού του προστίμου, υπό την προϋπόθεση ότι οι αμοιβές αυτές αποτελούν μέρος της αξίας των παρασχεθεισών από τον οργανισμό αυτόν υπηρεσιών και ότι ο συνυπολογισμός τους είναι αναγκαίος προς διασφάλιση του

αποτελεσματικού, αναλογικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα της επιβαλλόμενης κυρώσεως. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, βάσει όλων των περιστάσεων της προκειμένης υποθέσεως, εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές.

Επί των δικαστικών εξόδων

⁷² Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπόδισης που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών μπορεί να επηρεαστεί από το ύψος των τιμών που καθορίζει οργανισμός διαχείρισεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ο οποίος έχει μονοπώλιο και διαχειρίζεται επίσης τα πνευματικά δικαιώματα αλλοδαπών δημιουργών, και επομένως έχει εφαρμογή το άρθρο 102 ΣΛΕΕ.
- 2) Για να εξετασθεί αν οργανισμός διαχείρισεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας εφαρμόζει μη δίκαιες τιμές κατά την έννοια του άρθρου 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ, είναι θεμιτό να γίνει σύγκριση των τιμών του με τις εφαρμοζόμενες στα γειτονικά κράτη τιμές καθώς και με αυτές που εφαρμόζονται σε άλλα κράτη μέλη, διορθωμένες με βάση τον δείκτη ΙΑΔ, υπό την προϋπόθεση ότι τα κράτη αναφοράς επελέγησαν σύμφωνα με αντικειμενικά, πρόσφορα και επαληθεύσιμα κριτήρια και ότι η βάση των πραγματοποιηθεισών συγκρίσεων είναι ομοιόμορφη. Μπορεί να γίνει σύγκριση των τιμών που χρεώνονται σε μία ή περισσότερες συγκεκριμένες κατηγορίες χρηστών εάν υφίστανται ενδείξεις ότι ο υπερβολικός χαρακτήρας των τελών αφορά τις κατηγορίες αυτές.
- 3) Η απόκλιση μεταξύ των συγκρινόμενων τιμών πρέπει να θεωρηθεί αισθητή αν είναι σημαντική και σταθερή. Η απόκλιση αυτή συνιστά ένδειξη καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως και εναπόκειται στον οργανισμό διαχείρισεως των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας με δεσπόζουσα θέση να αποδείξει ότι οι τιμές του είναι δίκαιες βάσει αντικειμενικών στοιχείων που επηρεάζουν τα έξοδα διαχείρισεως ή τις αμοιβές των κατόχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.
- 4) Σε περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί η παράβαση την οποία αφορά το άρθρο 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ, οι αμοιβές που προορίζονται για τους κατόχους των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας πρέπει να περιληφθούν στον κύκλο εργασιών του οικείου οργανισμού διαχείρισεως δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για τον καθορισμό του ποσού του προστίμου, υπό την προϋπόθεση ότι οι αμοιβές αυτές αποτελούν μέρος της αξίας των παρασχεθεισών από τον οργανισμό αυτόν υπηρεσιών και ότι ο συνυπολογισμός τους είναι αναγκαίος προς διασφάλιση του αποτελεσματικού, αναλογικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα της επιβαλλόμενης κυρώσεως. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, βάσει όλων των περιστάσεων της προκειμένης υποθέσεως, εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές.

(υπογραφές)